

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-2.1>

І. В. Ковбас, кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

ДЕРЖАВНІ НАГОРОДИ: НОВАЦІЙНІ ДОКТРИНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИОКРЕМЛЕННЯ ЇХ ВИДІВ

Актуальність. Оновлення положень вітчизняного нагородного законодавства безпосередньо пов'язане з формуванням новітнього наукового базису для цього, що зумовлює можливість максимально ефективно використовувати ресурс нагороди у всьому її розмаїтті. Незважаючи на те, що загально визначеними є кілька варіантів видового виокремлення нагород вченими-юристами, новітні вектори розвитку правової науки зумовлюють підґрунтя для новітнього пошуку новаційних критеріїв та класифікаційних поділів, що додатково розкриває унікальність ресурсу нагороди. Саме багатоваріантний критеріальний підхід до класифікаційного поділу (не лише дублювання «базових» варіантів) нагород і дозволяє фактично сформувати науковий базис для національного ефективного використання нагороди як особливої реакції держави на заслуги особи чи колективу осіб перед державою, українським народом, забезпечити використання мультифункціонального її призначення. Незважаючи на наявність тематичних наукових робіт, у т. ч. й з аналізом видового розмаїття нагород, їх класифікації (наприклад, роботи А. Майдебури, Д. Коритько, В. Бігуна, В. Заїки, Т. Коломоєць, В. Колпакова, М. Титаренко тощо), вся унікальність видового розмаїття нагород ще не охоплена увагою вчених-юристів. **Мета роботи** – на основі опрацювання різноманітних тематичних джерел виокремити «новаційні» підходи щодо класифікації нагород. **Об'єкт роботи** – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з використанням ресурсу нагород. **Предмет дослідження** – доктринальні положення щодо класифікації нагород з урахуванням досягнень сучасної правової науки. **Методи дослідження** – діалектичний, класифікаційний, логіко-юридичний, прогнозування, моделювання. **Результати.** Саме використання різних критеріїв дозволяє виокремити розмаїття офіційних нагород та специфічні ознаки їхнього змісту. При цьому критерії фактично охоплюють усі елементи нагородної системи, матеріальний, процедурний її аспекти і тим самим дозволяють висвітлити унікальність офіційних нагород. Такий поділ варто врахувати під час розроблення та прийняття Нагородного Кодексу. Отже, з'ясування реального ресурсу офіційних нагород, розуміння їхньої специфіки, їх класифікаційний розподіл є важливим. Останній, для того щоб можна було його вважати дієвим, має базуватися на одночасному використанні різноманітних критеріїв, які б охоплювали як матеріально-правовий, так і процедурно-правовий аспект офіційних нагород. Більше того, формування «блоку критеріїв» розподілу офіційних нагород на види має здійснюватися з їх орієнтацією на охоплення всіх елементів нагородної системи. Використовуючи сформовані у правовій науці варіанти поділу офіційних нагород на види та зосереджуючи увагу на реаліях нагородної законотворчості й нагородного правозастосування, доцільним вбачається здійснення класифікаційного розподілу офіційних нагород на види з використанням таких критеріїв: а) суб'єкт впровадження нагороди; б) суб'єкт, щодо якого здійснюється застосування нагороди, або ж нагородженого суб'єкта (в аспекті персоніфікації); в) суб'єкт, щодо якого здійснюється застосування нагороди, або ж нагородженого суб'єкта (в аспекті політико-правового зв'язку з державою); г) сфера заслуг (в аспекті виокремлення специфіки статусу суб'єкта, щодо якого здійснюється застосування нагороди, його діяльності); д) характер заслуг; е) ступеневість поділу нагороди; ж) нагородний ценз; з) квотна ознака; є) спосіб впровадження нагороди; і) актуальність (сучасність) нагороди; к) термін застосування; л) зовнішня форма; м) безпосередня зовнішня форма; о) матеріальна ознака; н) особливість нагородної процедури; р) суб'єкт, щодо якого здійснюється застосування процедури (нагороджений суб'єкт) в аспекті фактичної наявності такої особи в живих. Всі критерії цілком можливо розподілити на кілька «підблоків» залежно від їх відношення до певного елементу нагородної системи, як-то: суб'єктний підблок, процедурний, об'єктний тощо. Саме таке розмаїття критеріїв і дозволяє детально з'ясувати ресурс офіційних нагород та запропонувати нормативні моделі їх закріплення.

Ключові слова: нагорода, державна нагорода, класифікація, вид, критерій, законодавство, новації, правова доктрина.

I. V. Kovbas. National awards: the innovative doctrinal and legal approaches to distinguishing their types

Relevance. The positional renewal of Ukrainian law concerning state award are directly linked to formation of modern scientific basis on the subject, which enables to use award resource in all its diversity with maximum effectiveness. Disregarding that several types of award are differentiated with general acceptance from scientists-lawyers, legislative theory's modern vectors of development are building the foundation for new search of modern criteria and classification divisions which are adding to uniqueness for award as a resource. These multi divisional criteria of approach to classification divisions (not just duplication of the base divisions) of awards enables to practically form the theoretical basis for national, effective use of award as a special state's reaction for a person's or persons' merit before the state, Ukrainian people. This also provides the use of its multifunctional application. Disregarding the existence of research papers on this theme, including those with divisional

differences in awards analysis, those with its classification (for example papers from A. Maydebur, D. Koryt'ko, B. Bigun, B. Zaika, T. Kolomoets, B. Kolpakov, M. Tytarenko, etc.) all uniqueness of classification division regarding awards are yet to be grasped by scientist-lawyers attention.

The Purpose of the paper – to differentiate «modern» approaches regarding awards classification, based on researching different subject sources. **The object of the paper** – are societal relations, which appear as a result of the use of award as a resource. **The subject of the research** – are doctrinal stances regarding classification of awards with the use of modern law science advancements. **Research Methods** – dialectical, classifications, logical, legal, with prognostication and modeling. **The result.** This use of different criteria allows differentiating between official awards and specific traits of their content. Those criteria grasp all elements in system of awards – material, procedural aspects and with this highlight the uniqueness of official awards. This differentiation needs to be accounted for during development and adoption of Awards Codex. To sum, for realizing practical resource of state awards, theirs specifics it is important to classify them.

This classification, for it to be considered usable, must be based on simultaneous use of different criteria, which must grasp both material-legislative and procedurally-legislative aspect of state awards. Moreover, forming criteria categories for official award differentiation must be done orienting on grasping all elements in system of awards. Using legal theory's variants of differentiation state awards by type, and concentrating attention on real state of affairs in awards legislation and legal practice, it is needed to classify official awards by types, using following criteria: a) recipient subject of award; b) subject, who is receiving the award, of awarded subject (in case of personification); d) subject, who is receiving the award, of awarded subject (in case of political and legal connection to the state); e) the field of merit (in case of specifics separation in subject's status, who is receiving the award, their occupation); f) the nature of merit; g) verticality of award's distribution; h) award qualification; j) quota mark; k) the way of implementing the award; l) the relevance of the award; m) period of application; n) material form; p) actual material form; q) material feature; r) the awarding procedure specifics; s) subject, who is receiving the award (awarded subject) in case of factual being of subject alive. All these criteria can be divided on several «sub-categories» depending on their relation to specific element of awards system, such as: subjective sub-category, procedural, objective, etc. This exact difference in criteria is what helps to closely examine the resource of official awards, and to propose legislative models of their formation.

Key words: award, state award, classification, type, criteria, legislation, modernization, legislative doctrine.

Постановка проблеми. Оновлення положень вітчизняного нагородного законодавства безпосередньо пов'язане з формуванням новітнього наукового базису для цього, що зумовлює можливість максимально ефективно використовувати ресурс нагороди у всьому її розмаїтті. Незважаючи на те, що загальновідомими є кілька варіантів видового виокремлення нагород вченими-юристами, новітні вектори розвитку правової науки зумовлюють підґрунтя для новітнього пошуку новаційних критеріїв та класифікаційних поділів, що додатково розкриває унікальність ресурсу нагороди. Саме багатоваріантний критеріальний підхід до класифікаційного поділу (не лише дублювання «базових» варіантів) нагород і дозволяє фактично сформулювати науковий базис для національного ефективного використання нагороди як особливої реакції держави на заслуги особи чи колективу осіб перед державою, українським народом, забезпечити використання мультифункціонального її призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на наявність тематичних наукових робіт, у т.ч. й з аналізом видового розмаїття нагород, їх класифікації (наприклад, роботи А. Майдебури, Д. Коритько, В. Бігуна, В. Заїки, Т. Коломоєць, В. Колпакова, М. Титаренко тощо), вся унікальність видового розмаїття нагород ще не охоплена увагою вчених-юристів.

Мета роботи – на основі опрацювання різноманітних тематичних джерел виокремити «новаційні» підходи щодо класифікації нагород. Об'єкт роботи – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з використанням ресурсу нагород. Предмет дослідження – доктринальні положення щодо класифікації нагород з урахуванням досягнень сучасної правової науки. Методи дослідження – діалектичний, класифікації, логіко-юридичний, прогнозування, моделювання.

Виклад основного матеріалу.

I. Основні підходи до виокремлення критеріїв поділу нагород у вітчизняній правовій науці

Насамперед варто зазначити, що саме класифікація дозволяє з'ясувати реальний зміст, унікальність явища. Це у повній мірі стосується й офіційних нагород. Зазначаючи про те, що комплексних наукових робіт, безпосередньо присвячених класифікації офіційних нагород, немає, водночас можна стверджувати, що певні (хоч і недостатньо завершені, недостатньо змістовні) напрацювання з цього питання все ж таки є. Вони у більшості своїй присвячені класифікації державних нагород, а отже, їх варто проаналізувати з урахуванням того, що державні нагороди – це «ядро» офіційних нагород. Перед тим як перейти до аналізу цього питання, варто зазначити, що різним є підхід до обрання критеріїв такого розподілу, а отже, й класифікаційні варіанти поділу. Так, наприклад, А. Майдебура, досліджуючи конституційно-правовий статус державних нагород в Україні, в одній своїй роботі виокремлює «базову», на його погляд, класифікацію з огляду на формальне їх значення (форму), а саме: «1) нагороди, первинна сутність яких виявляється в їхньому матеріальному прояві, тобто це певні речі (як спеціально установлені – ордени, медалі, так і звичайні – зброя); 2) державні премії, звання Героя України та почесні звання – нагороди, первинна сутність яких полягає в тому, що це офіційно присвоєні назви, у випадку з державними преміями – це звання лауреата премії» [1, с. 10]. Одночасно він пропонує й цікаву класифікацію в інших роботах з акцентом на «нагороду як засіб

відзначення» на її певні формальні ознаки. Так, зокрема, до першої групи пропонується відносити «спеціально встановлені знаки, які мають символічне значення і у своєму матеріальному прояві свідчать про факт нагородження» [2, с. 71], до другої – спеціально встановлені назви (звання «Герой», почесні звання), третьої – «предмети і засоби, первинна сутність яких не має відношення до нагород, проте почали використовуватися як нагороди від впливом історичних умов (нагородна зброя, премія)» [2, с. 71–72]. Тобто за одним і тим же критерієм пропонує вже дещо розширений розподіл на види, що свідчить про певну спеціалізацію його дослідження. У подальшому в цій же роботі вчений-юрист, використовуючи той же критерій – форму, пропонує виокремлювати: матеріальні офіційні нагороди, якими є ордени, медалі, зброя (для їх позначення пропонується додаткова назва – «речові»); нематеріальні нагороди, якими прийнято вважати звання Героя України, почесні звання; комплексні (змішані), якими є державні премії [1, с. 10]. Отже, другий варіант вже є деталізованішим і дозволяє відмежувати почесне звання від державної премії, що підкреслює багатоманітність форм прояву унікального ресурсу офіційних нагород.

Пропонуючи класифікацію офіційних нагород, А. Майдебуря доповнює перелік критеріїв для розподілу їх на види й формулює такий варіант: а) залежно від виду нагороди доцільним є виокремлення звання Героя України, орденів, медалей, нагородної зброї, почесного звання, державної премії, президентської відзнаки (тобто має місце їх ієрархічне розташування); б) залежно від сфери суспільного життя, заслуги в якій і слугували підставою для нагородження, нагороди пропонується розподіляти на: нагорода за заслуги в економіці, науці, культурі тощо; в) за суб'єктами, що підлягають нагородженню, пропонується виокремлення нагород для військових, нагород для представників певних професій, нагород для громадян України, іноземних громадян тощо. Щоправда, пропонується дещо розширений перелік таких нагород за цим критерієм, що не у повній мірі узгоджується з реальним станом справ. Зокрема, перераховуються «нагороди <...> чоловіків, жінок ...» [1, с. 10]. Втім, можна погодитися, що є нагороди, зорієнтовані лише на жінок, проте «суто чоловічих» нагород, на жаль, немає. Саме тому запропонований критерій є цілком доречним, проте авторське уточнення виглядає не зовсім коректним. І, нарешті, г) залежно від характеру заслуги пропонується виокремлювати нагороди як реакцію на «подвиг, особливу заслугу, заслугу» [1, с. 10]. Хоча й запропоновано кілька критеріїв для розподілу офіційних нагород, все ж таки визнати його всеохоплюючим навряд чи можна.

У цьому аспекті привертає увагу й робота Є. Трофимова, в якій він запропонував дещо розширений варіант класифікаційного поділу офіційних нагород на різновиди. Так, зокрема, насамперед пропонується виділення типів офіційних нагород, серед яких: державні та муніципальні нагороди, галузеві та відомчі нагороди [3, с. 30]. Виокремлення таких типів, які фактично й формують нагородну систему, є можливим завдяки одночасному використанню кількох критеріїв (полікритеріальний поділ), серед яких: «суб'єкт нагородження, особа, що нагороджується, сфера та ступінь винагородження, характер участі громадськості в нагородному провадженні» [3, с. 30]. За такого підходу державними та муніципальними є нагороди, які впроваджені суб'єктом публічної адміністрації або ж Президентом України, Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, або ж органом місцевого самоврядування, нагородження яким здійснюється як офіційне визнання публічних заслуг перед державою, громадою. Відповідно, галузеві нагороди – це різновид офіційної нагороди, впровадження та застосування яких здійснюється з акцентом на спеціальну компетенцію суб'єкта нагородження і професійні (галузеві) заслуги особи, яку нагороджують. Відомчі – нагороди за відомчі (або ж локальні) заслуги особи [3, с. 30]. Зацікавленість викликають і запропоновані ним дванадцять критеріїв для розподілу офіційних нагород, серед яких: а) категорії осіб, які нагороджуються, що дозволило виокремити: нагороди для фізичних осіб, нагороди для колективів, змішані нагороди та так звані «нагороди для публічних установ» [3, с. 31]; б) залежно від кількості осіб, що підлягають одночасному нагородженню, запропоновано цілком слушно виділяти: одноосібні, колективні та альтернативні; в) характер заслуги як підстави для нагородження та її територіальний масштаб дозволили виділити загальнодержавні, міжрегіональні, регіональні, місцеві нагороди; г) залежно від соціально-організаційної ознаки пропонується вести мову про загальносоціальні (загальнодержавні), галузеві, відомчі (локальні) нагороди; д) за сферою заслуг можливим є виділення універсальних та спеціальних нагород, при цьому останні цілком логічно можуть підлягати деталізації; е) за характером заслуг нагороди пропонується поділяти на: «вислужні» (за багаторічну бездоганну службу, виконання обов'язків тощо), «орденські» (неодноразового індивідуального застосування) та «пом'якшені або ж ювілейні» (разового масового застосування); є) за ознакою нагородного цензу – безцензові та цензові нагороди (унормовані вікові, професійні, посадові, строкові та ін. цензи); ж) за ознакою квотування запропоновано розрізняти: безквотні (вільного застосування) та квотні нагороди із розподілом останніх ще на кілька видів, серед яких: хронологічно квотні, генерально квотні, квотні за кількості наявних кавалерів, а також із додатковим квотуванням; з) за способом встановлення – власні, визнані, спільні нагороди; і) за ознакою актуальності пропонується виокремлення таких видів: «діючі», «сплячі», виняткові, скасовані, неактуальні нагороди; к) за ознакою строковості – безстрокові та строкові; л) за формою – речові, документальні, усні, зарахування до складу військової частини тощо [3, с. 31–32]. Згадування про зазначену класифікацію нагород можна знайти і у роботі Д. Коритько [4, с. 85–86].

Щоправда, детальний аналіз роботи Є. Трофимова дозволяє виокремити ще одну класифікацію, для якої використовується один із зазначених критеріїв, проте взагалі йдеться не про «офіційні нагороди»,

а, скоріше за все, про їх антипод. Отже, за формою нагорода може бути: «антинагородою – це так звані «смішні» нагороди, які включають у себе пародійну риторичку визнання «заслуг»; щоправда без дотримання вимог деліктного провадження» [3, с. 21–22]. Безперечно, останній розподіл не є класифікацією офіційних нагород, а скоріш за все, їхній антипод у вигляді суспільного осуду. Д. Коритько пропонує розподіл офіційних нагород за такими критеріями: а) залежно від суб'єкта заснування – ті, що заснуються Президентом України, й ті, що встановлюються виключно законами України [4, с. 88]; цілком слушний розподіл стосовно державних нагород, а для всіх офіційних додатково слід виокремити ті, що впроваджуються підзаконними актами органів державної влади та місцевого самоврядування; б) за фактичною можливістю нагородження – ті, нагородження якими проводиться постійно, й ті, нагородження якими є разовим або ж взагалі не проводиться; у цьому аспекті можна додатково згадати про «сплячі», «раніше діючі» нагороди; в) за характером заслуг – універсальні, військові, шахтарські тощо; г) за статевою приналежністю – «жіночі» та універсальні нагороди; д) за способом досягнення заслуги – нагороди за «одиночні діяння» (мужність, подвиг, відвагу); нагороди за діяльність, яка не виключає й відзначення за «одиночні діяння»; нагороди за вислугу; е) за критерієм громадянства – нагороди лише для громадян України, універсальні нагороди; є) за матеріальною ознакою – нагороди з певними пільгами та привілеями, нагороди без пільг і привілеїв, нагороди з виплатою в разі нагородження [4, с. 88–92].

Зацікавленість викликає робота Д. Коритько й в аспекті опосередкованого виокремлення класифікації нагород із висвітленням зарубіжного досвіду правового регулювання нагородних правовідносин, порівняльно-правового його аналізу з досвідом України та побічним виділенням критеріїв поділу нагород на різновиди. Так, зокрема, аналізуючи історичний аспект нагородних правовідносин, учений-юрист виокремлює державні нагороди одноразового масового нагородження, «функціональним призначенням якого є разова нагородна кампанія» [4, с. 10], й багаторазові нагороди. Зокрема, зазначає, що «після завершення подій та ювілейних дат, яким вони присвячені, відповідні нагороди набувають статусу «сплячих» і безстроково посідають місце в системі нагород, не будучи такими, що скасовані або ж відмінені» [4, с. 10]. Одночасно виокремлюючи так звані «вислужні» нагороди, фактично вчений-юрист не тільки зазначає, що вони «мають нижчий статус, ніж нагороди за одиночні діяння, завдяки чому їхній соціальний престиж є нижчим» [4, с. 10–11], а й пропонує розподіл нагород залежно від безпосередньої підстави їх, а в попередньому варіанті – додатково й періодичність застосування.

У колективній праці «Заохочення у службовому праві» також пропонується класифікація, щоправда, лише державних нагород «із виокремленням цілої низки критеріїв для поділу». Серед них: суб'єкт застосування; суб'єкт, щодо якого здійснюється нагорода; характер заслуги; форма; зміст; особливості нагородної процедури; нормативно-правовий акт, який визначає особливості застосування [5, с. 72].

II. «Базові» підходи у виокремленні критеріїв для класифікації нагород у зарубіжній правовій науці та законодавстві

Аналізуючи, зокрема, досвід зарубіжних країн, виокремлюються нагороди залежно від: суб'єкта, щодо якого може відбуватися нагородження, в аспекті унормованих обмежень щодо окремих суб'єктів. Так, зокрема, в законодавстві Вірменії передбачено, що Президент, Віце-президент, депутати Верховної Ради та Рад Республіки Вірменія обмежені у праві бути відзначеними державними нагородами [5, с. 32]. Аналізуючи досвід Японії, одночасно виокремлюються кілька варіантів розподілу й одночасно порівнюються з українською практикою. Так, наприклад, за періодом вручення в Японії виокремлюються традиції «весняних» і «осінніх» нагороджень (до дня імператора (вже – экс-імператора Хідохіто) та до Дня Культури), які називають «нагородними сезонами», хоча й припускаються випадки вручення нагород і в інші дати (наприклад, до ювілейних дат) [5, с. 33]. Зазначаючи, що законодавство Японії, на відміну від України, не передбачає встановлення будь-яких пільг та привілеїв нагородження, фактично виокремлюються нагороди з пільгами, привілеями та нагороди без таких «бонусів» [4, с. 33]. Цікавим є і виокремлення різновидів нагород залежно від безпосереднього суб'єкта, що здійснює нагородження. В Японії за цим критерієм можна виокремити: нагороди, які вручаються виключно імператором Японії в його палаці (ордени першого ступеня), які вручаються Прем'єр-міністром в імператорському палаці, однак без присутності імператора (ордени другого ступеня), які вручаються міністрами за дорученням прем'єр-міністра (ордени третього ступеня і нижче, нагородні чаші, нагородні знаки) [4, с. 33]. Більше того, уважне вивчення роботи дозволяє виокремити ще один вид класифікації нагород в Японії залежно від їхньої зовнішньої форми, а саме: традиційна форма (ордени, нагородні чаші тощо) й умовна форма (медалей як таких, що є у традиційному їх розумінні, в Японії немає, це «нагородні стрічки, які кріпляться на планках (в основному для відзначення військовослужбовців)») [4, с. 41].

Аналізуючи досвід врегулювання відповідного питання у США, фактично пропонується виокремлення різновидів нагород залежно від суб'єкта, щодо якого нагорода здійснюється, а саме: універсальні (наприклад, Золота Медаль Конгресу США), для військових (наприклад, Медаль пошани як найвища військова нагорода США) [4, с. 35]. Порівнюючи засади нагородної справи в Україні та США, фактично пропонується й ще один розподіл нагород, а саме залежно від унормованості їхнього вигляду. Якщо в законодавстві України це питання абсолютно визначено і врегульовано, в законодавстві США

«не передбачено стандартного проекту для них ...» [4, с. 38]. Зокрема, Золоті Медалі «виготовляються виключно «під особу», яка представляється до нагородження до нагородження, зображується портрет нагородженого або події, в яких він брав участь <...> вона є «ненормативною», <...> скоріше символічною та не призначена для носіння на уніформі або іншому одязі, а є, радше, подібним трофеєм» [4, с. 38]. Цілком можливим є й розподіл офіційних нагород залежно від суб'єкта, щодо якого здійснюється нагородження, на: нагороди для особи, яка жива, і нагороди, які застосовуються посмертно; залежно від безпосереднього нормативно-правового акту, який містить опис, засади застосування нагороди: ті, що закріплені в статутах; ті, що закріплені в положеннях (на прикладі досвіду України). Цілком логічним вбачається і розподіл нагород за суб'єктом, щодо якого здійснюється нагородження, з огляду на те, чи це перша нагорода (первинне нагородження) чи вже наступна (наступне нагородження). Це стосується й ступеневості нагород в ієрархії нагородної системи, і самої ієрархічності нагород аж до «вищого ступеня відзнаки» (ст. 6 Закону України «Про державні нагороди України»). У цьому аспекті можна навести й приклади із зарубіжної практики. Так, наприклад, у законодавстві США прямо передбачено, що найвищою нагородою – Золотою Медаллю Конгресу США – особа може нагороджуватися «неодноразово (за умови повторного нагородження за досягнення в іншій галузі)» [4, с. 37]. Одночасно, згідно із законодавством України, почесні звання України, за винятком тих, що мають ступені, вдруге не присвоюються (п. 5 Положення про почесні звання України). Стосовно ж, наприклад, президентських відзнак, у законодавстві України передбачена можливість лише первинного застосування, тобто «повторно Хрестом Івана Мазепи не нагороджують» [2, с. 132]. Слід зазначити, що орденом князя Ярослава Мудрого особа може бути нагороджена лише у випадку, коли вона раніше вже була нагороджена іншими державними нагородами. Тобто має місце ситуація, яку можна вважати «первинним» нагородженням стосовно ордену князя Ярослава Мудрого й одночасно «наступним» нагородженням стосовно інших різновидів нагород, тобто «комплексне» нагородження. Стосовно ж звичайного виду «наступного» нагородження, а отже, і виду нагороди, можна вести мову про ступеневість останньої (у межах однієї нагороди, однак різних ступенів). У цьому сенсі також можна згадати досвід США. Зокрема, нагородження Золотою Медаллю Конгресу США можливе в т. ч. й посмертно, але не пізніше ніж через 25 років після смерті особи (строк 20 років починає спливати після 5-ти років із дня смерті особи). Виняток передбачено лише у тому випадку, коли Конгрес США вже прийняв рішення про відзначення медаллю (до смерті особи), і її мають вручити в будь-якому випадку [4, с. 37].

Д. Шуняков, аналізуючи історичний аспект проблематики нагород, зокрема державних нагород, виокремлює як різновиди «бойові» та «трудові», залежно від безпосередніх підстав їх застосування [6, с. 24]. Й додатково звертає увагу на існування індивідуальних, колективних нагород, які виділені залежно від суб'єкта, щодо якого застосовуються, та матеріальні та моральні нагороди (за змістом) [6, с. 33–34]. Аналіз наявних робіт свідчить про певну тенденцію у виокремленні критеріїв для поділу офіційних нагород на види в роботах вчених-юристів. Вони у переважній своїй більшості виокремлюють елемент «структури нагородної системи», серед яких: суб'єкт, об'єкт, засоби, способи, ресурс тощо [4, с. 84]. Таку тенденцію цілком можна використати як основу для формування оновленого, такого, що охоплює всі ознаки сучасності, переліку як елементу теорії нагородного права.

III «Новаційні» критерії поділу державних нагород

Варто запропонувати такий варіант виокремлення критеріїв класифікаційного розподілу офіційних нагород: а) суб'єкт впровадження, відповідно до якого всі офіційні нагороди цілком можна поділити на: президентські відзнаки (які впроваджуються безпосередньо цим суб'єктом) й інші нагороди (вони впроваджуються винятково законами України); б) суб'єкт, щодо якого нагородження здійснюється. За цим критерієм цілком можна вести мову про: індивідуальні та колективні нагороди, а отже, про нагороди для окремо фізичних осіб та для групи осіб (колективів); в) суб'єкт, щодо якого здійснюється нагородження, можна ще раз використати як критерій поділу й виокремити: нагороди для громадян України й нагороди універсальні (як для громадян України, так й іноземних громадян та осіб без громадянства); г) за сферою заслуг офіційні нагороди можна розподілити на: універсальні (для будь-якої сфери) та спеціальні (для різних сфер із внутрішнім поділом, як-то: «військові» нагороди і їх поділ залежно від сфери заслуг особи). Зокрема, аналіз національного законодавства дозволяє, наприклад, виокремити нагороди для військовослужбовців (медалі «За військову службу Україні»), шахтарів (орден «За доблесну шахтарську працю»), ветеранів війни (медалі «Захиснику Вітчизни»), жінок (орден княгині Ольги), осіб офіцерського складу Збройних Сил України, поліцейських, Національної гвардії України, Служби безпеки України, зовнішньої розвідки України та ін. (наприклад, орден «За мужність», медалі «За бездоганну службу», відзнака «Іменна вогнепальна зброя») тощо; д) за характером заслуг офіційні нагороди можна поділити на: універсальні (із можливістю неодноразового застосування), разові (це можуть бути, наприклад, ювілейні президентські відзнаки, застосування яких є разовим, пов'язаним із певними ювілейними датами), «вислужні» (за вислугу років, бездоганну багаторічну службу, працю тощо).

Певну зацікавленість викликає і зарубіжний досвід щодо розподілу нагород залежно від специфіки їх вручення, як-то: а) ті, що вручаються лише один раз на рік з нагоди певного свята (наприклад, в Естонії

24 лютого в День незалежності), т.з. «регулярне вручення»; б) ті, що вручаються в будь-який інший час («універсальне вручення»). У Німеччині «регулярне вручення», починаючи з 1991 р., відбувається лише 3 жовтня – в ювілей Об'єднання Німеччини. У Франції регламентованою є не лише періодичність вручення, дати вручення нагород, а й подання кандидатур для нагородження. Так, наприклад, орден Почесного Легіону може бути вручений тричі на рік для військових, а подання кандидатур на рівні міністрів – лише тричі на рік, відповідно, вручення ордену «За заслуги» можливе лише двічі на рік як для цивільних, так і для військових, а подання кандидатур – лише два рази на рік [7, с. 8–9].

Можливим є й розподіл нагород залежно від нормативно-правового акту, який визначає нагороду, засади її впровадження, застосування. З огляду на досвід України, враховуючи єдиний «базовий» акт, який визначає засади нагородної справи (Закон України «Про державні нагороди України»), все ж такий поділ можливий з акцентом на безпосередній нормативно-правовий акт, а саме:

а) нагороди зі статутами (звання Герой України, ордени);

б) нагороди із положеннями (для інших нагород). Водночас зарубіжний досвід нагородної нормотворчості свідчить про те, що можливим є виділення: 1) нагород, визначення, процедура впровадження та застосування яких регламентуються єдиним нормативно-правовим актом (наприклад, у Франції і щодо ордену Почесного Легіону, і щодо нагороди «За заслуги» діє єдиний акт); 2) нагород із визначенням в окремих нормативно-правових актах;

в) залежно від ступеневого поділу – без такого поділу і з таким поділом (для більшості нагород все ж таки характерним є ступеневий їх поділ, як-то: орден князя Ярослава Мудрого I, II, III, IV, V ступеня, орден «За заслуги» I, II, III ступеня, орден Богдана Хмельницького I, II, III ступеня, орден за мужність I, II, III, орден княгині Ольги I, II, III ступеня, орден «За доблесну шахтарську працю» I, II, III ступеня; ступеневий поділ є характерним і для медалей (щоправда, у меншій мірі), як-то медаль «За бездоганну службу» I, II, III ступеня. Певна умовна ступеневість притаманна і почесним нагородам (щоправда, не всім і лише «двоступенева» градація, як-то: «Народний артист України», «Заслужений артист України», такі ж аналоги передбачені ще для трьох почесних звань. Певна умовна ступеневість притаманна і Державним преміям України, щоправда зі специфікою спеціалізації сфери прояву заслуг (Народна премія України імені Тараса Шевченка, Державна премія України в галузі науки і техніки тощо);

г) залежно від нагородного цензу – безцензові та цензові (щодо професійних вимог, посад, віку, статі тощо). У цьому аспекті можна навести приклад регламентації цих питань у законодавстві зарубіжних країн. Так, зокрема, в Німеччині для подання особи як кандидатури для нагородження передбачено, що вона має відповідати вимогам «вікового цензу», який дорівнює 40 рокам («не молодше 40 років»), в Італії, зокрема, для вручення ордену «За заслуги» віковий ценз кандидатури не може бути нижчим за 35 років [7, с. 11]. Можна навести як приклад і «ценз вислуги» («ценз служби»), який, наприклад, у Франції для ордену Почесного Легіону дорівнює 20 рокам, для ордену «За заслуги» – 10 рокам, а в Італії для ордену «За заслуги» – 20 рокам [7, с. 11]. Досить «жорсткою» є цензова нагородна модель в Японії. Так, зокрема, «віковий ценз», як правило, відзначається «заслуги осіб 60–70 річного віку» [4, с. 33]. Стосовно нагородження іноземців деякими видами нагород для них встановлено «ценз осідлості», а саме така можливість передбачається для іноземців, які прожили у країні не менше 3-х років, але у більшості своїй це «від трьох до десяти років» [4, с. 33–34].

д) за квотною ознакою – ті, що підлягають квотуванню (щодо кількості, «прив'язки» до потенційних та наявних суб'єктів нагородження тощо), й ті, що такому квотуванню не підлягають, це так звані «квотні» та «неквотні» нагороди. Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виокремити приклади «нагородного квотування» кількох видів. Так, зокрема, поширення набули два «базові» підходи в нагородному квотуванні – визначення максимальної кількості нагород у певний проміжок часу та визначення максимальної кількості осіб, які могли би бути допущеними до нагородження;

е) залежно від способу впровадження можна виділити нагороди новаційні («власні»), визнані («сприйняті»), спільні («змішані»);

є) залежно від актуальності офіційні нагороди цілком можна поділити на: діючі (нагороди здійснюються), скасовані (вилучені з нагородної системи й визнані такими, що втратили чинність), «сплячі» (які не вилучаються з нагородної системи, проте застосування з певних причин не здійснюється);

ж) за терміном застосування і дії цілком можливо виокремити разові та тривалі офіційні нагороди. Прикладом можна навести нагородження орденом як «разову» державну нагороду та удостоєння почесного звання як нагороду тривалої дії з користуванням пільгами, а саме отримання щомісячної доплати за наявність такого звання;

з) за зовнішньою формою – речові (матеріальні), грошові (матеріальні), особисті та змішані. Щоправда, простежується певна трансформація різновидів нагород, «зміна» їх видової належності;

и) за безпосередньою зовнішньою формою – ордени, медалі, почесні звання тощо;

і) за безпосередньою підставою – нагороди за подвиг, за відвагу, особливі досягнення тощо. Аналіз положень чинного законодавства в частині фіксації безпосередньої підстави для нагородження свідчить про те, що орденами нагороджуються особи за «видатні заслуги», «особливі заслуги», «особисту мужність

та героїзм», «бездоганне служіння Українському народу» тощо, медалями – за «мужність», «самовідданість», «відвагу», «високі показники з діяльності» тощо, почесні звання – за «особливі заслуги», «видані заслуги», «значні успіхи», «вагомий внесок», державні премії – «видатні дослідження», «видатні досягнення». Отже, залежно від безпосередньої підстави також може бути розподіл нагород на види, хоча й спостерігаються деякі дублювання;

і) за наявності матеріальної ознаки – нагороди, які безпосередньо пов'язані з пільгами та перевагами для нагородженої особи, а також нагороди, які з такими пільгами чи перевагами не пов'язані, нагороди з разовою виплатою. У цьому аспекті можна говорити про нагородження медаллю (без пільг, переваг), почесним званням (із перевагами щодо постійних доплат), Державною премією України (разова виплата). Україна не є унікальною в цьому аспекті, бо й у законодавстві зарубіжних країн цілком можна знайти положення щодо відповідного розмаїття нагород, виокремлених саме за цією ознакою. Так, зокрема, Золота Медаль Конгресу США дає право «на пільгове отримання освіти для нагородженого або членів його сім'ї» [4, с. 37]. Натомість у нагородному законодавстві Японії для нагороджених не передбачено пільги чи привілеїв [4, с. 33];

к) у залежності від особливостей нагородної процедури є можливим виділення нагород у порядку конкурсної нагородної процедури, нагород у порядку списочної нагородної процедури та нагород у порядку індивідуальної нагородної процедури. З урахуванням нагородної практики зарубіжних країн можна запропонувати поділ нагород з використанням критерію «суб'єкт нагородження» на: 1) ті, рішення щодо яких приймає один суб'єкт (наприклад, досвід Німеччини, Італії, Великобританії); 2) ті, рішення щодо яких приймається кількома суб'єктами (ті, що сприяють; ті, що погоджують; ті, що приймають остаточне рішення). Як впровадження такої моделі, а отже, й нагород можна навести приклад Естонії, України [7, с. 11]. Окрім того, можна згадати і досвід США, наприклад, щодо нагородження Золотою Медаллю Конгресу США, рішення про яке приймається кількома суб'єктами, серед яких: щонайменше 67 сенаторів (як співавтори законопроекту щодо відзначення), Палата представників Конгресу США (схвалення принаймні двох третіх голосів), Президент (процедура погодження) [7, с. 37]. Стосовно ж України, слід зазначити таке. У державі існують всі три запропоновані особливості нагородного провадження, а отже, й види нагород залежно від специфіки такого провадження. Серед таких: ті, що присвоюються за індивідуальною процедурою (більшість нагород – звання Герой України, ордени, медалі, відзнака «Іменна вогнепальна зброя», почесні звання України), ті, що присвоюються за конкурсною процедурою (Державні премії України), ті, що присвоюються «списочно» (президентські відзнаки, зокрема ювілейні медалі, для вручення яких центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації формують і затверджують «списки про нагородження»).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Саме використання різних критеріїв дозволяє виокремити розмаїття офіційних нагород та специфічні ознаки їхнього змісту. При цьому критерії фактично охоплюють всі елементи нагородної системи, матеріальний, процедурний її аспекти і тим самим дозволяють висвітлити унікальність офіційних нагород. Такий поділ варто урахувати під час розроблення та прийняття Нагородного Кодексу. Отже, важливим є з'ясування реального ресурсу офіційних нагород, розуміння їхньої специфіки, їх класифікаційний розподіл. Останній, для того щоб можна було його вважати дієвим, має базуватися на одночасному використанні різноманітних критеріїв, які б охоплювали як матеріально-правовий, так і процедурно-правовий аспект офіційних нагород. Більше того, формування «блоку критеріїв» розподілу офіційних нагород на види має здійснюватися із їх орієнтацією на охоплення всіх елементів нагородної системи. Використовуючи сформовані у правовій науці варіанти поділу офіційних нагород на види та зосереджуючи увагу на реаліях нагородної законотворчості й нагородного правозастосування, доцільним вбачається здійснення класифікаційного розподілу офіційних нагород на види з використанням таких критеріїв: а) суб'єкт впровадження нагороди; б) суб'єкт, щодо якого здійснюється застосування нагороди, або ж нагородженого суб'єкта (в аспекті персоніфікації); в) суб'єкт, щодо якого здійснюється застосування нагороди, або ж нагородженого суб'єкта (в аспекті політико-правового зв'язку з державою); г) сфера заслуг (в аспекті виокремлення специфіки статусу суб'єкта, щодо якого здійснюється застосування нагороди, його діяльності); д) характер заслуг; е) ступеневість поділу нагороди; ж) нагородний ценз; з) квотна ознака; є) спосіб впровадження нагороди; і) актуальність (сучасність) нагороди; к) термін застосування; л) зовнішня форма; м) безпосередня зовнішня форма; о) матеріальна ознака; п) особливість нагородної процедури; р) суб'єкт, щодо якого здійснюється застосування процедури (нагороджений суб'єкт) в аспекті фактичної наявності такої особи в живих. Всі критерії цілком можливо розподілити на кілька «підблоків» залежно від їх відношення до певного елементу нагородної системи, як-то: суб'єктний підблок, процедурний, об'єктний тощо. Саме таке розмаїття критеріїв і дозволяє детально з'ясувати ресурс офіційних нагород та запропонувати нормативні моделі їх закріплення.

Список використаних джерел:

1. Майдебура А. Конституційно-правовий статус державних нагород в Україні : автореф. дис. ... к. ю. н. : 12.00.02. Одеса, 2013. 21 с.
2. Майдебура А.М. Конституційно-правовий статус державних нагород в Україні : дис. ... к. ю. н.: 12.00.02. Одеса, 2013.
3. Трофимов Е. Наградное дело в Российской Федерации: административно-правовое исследование: автореф. дисс. ... д. ю. н.: 12.00.14. Москва, 2013. 46 с.
4. Коритько Д. Нагородне право: стан дослідження проблематики. *Держава і право*: зб. наук. пр.: юрид. і політ. науки ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ : Інститут держави і права, 2009. Вип. 44. С. 82–88.
5. Заохочення у службовому праві : навч. посібник / Н.О. Армаш та ін. ; за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова. Київ : Ін Юре, 2017, 360 с.
6. Шуняков Д.В. Наградная система СССР в годы Великой отечественной войны (1941–1945 г.г.) : дис. ... к. и. н.: 07.00.02. Екатеринбург, 2018. 203 с.
7. Висновок щодо законодавства стосовно державних нагород в Україні, підготовлений департаментом демократичних інститутів та врядування Генерального директорату – II з питань демократії у співпраці з експертом Ради Європи Сереною Пескаморе.